

ArheoloÅjka istraÅ%ivanja - Stjepan Grad

Inicijativa za istraÅ%ivanja

Komisija/Povjerenstvo za oÄ•uvanje nacionalnih spomenika, na sjednici koja je odrÅ%ana 06. do 11. decembra 2003. godine donijela je odluku kojom je graditeljska cjelina â€“ Stari grad Blagaj u Blagaju kod Mostara proglaÅjena nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine. Kako se na nacionalne spomenike primjenjuju mjere zaÅjtite i rehabilitacije utvrÄ'ene Zakonom o provedbi odluka Povjerenstva za zaÅjtitu nacionalnih spomenika prema Aneksu 8 opÄ•teg okvirnog sporazuma za mir u BiH (â€œSluÅ%bene novine Federacije BiHâ€œ, br. 2/02 i 27/02), u skladu sa svojim ovlastima i obavezama, Vlada Federacije BiH zaduÅ%ena je da osigura pravne, znanstvene, tehniÄ•ke, administrativne i financijske mjere za punu revitalizaciju navedenog kulturnog dobra. Uz uvaÅ%avanje ovih Ä•injenica od strane grada Mostara, a putem Agencije â€žStari gradâ€œ Mostarâ€œ, pokrenuta je inicijativa za obavljanje prethodnih radova istraÅ%nog karaktera na spomenutom lokalitetu zato je pozitivno StruÄ•no miÅjljenje dao Zavod za zaÅjtitu spomenika Federalnog ministarstva kulture i sporta (Br: 07-40-4-779-1/09; Sarajevo, 23.02.2009. godine), te za Å•to je dobijena Suglasnost od Federalnog ministarstva prostornog ureÅ'enja (Br: UPI/03-13-2-61/09, Sarajevo; 05. 03. 2009. godine). Nakon sprovedene zakonske procedure za izvoÄ'aÄ•a radova na lokalitetu Stari grad Blagaj (k.Ä•.1546, te dijelovima k. Ä•. 3768 â€“ pristupna staza i 3025, 3768 i 3769 â€“ Å ehidska nekropolija) odabran je Zemaljski muzej BiH Ä•iji su struÄ•njaci nakon obilaska terena i uvida u stanje kulturnog dobra, te uz konsultacije sa Federalnim Zavodom za zaÅjtitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeÄ'a dogovorili okvirnu dinamiku izvoÄ'enja radova.

Predmet istraÅ%ivanja

Stari grad Blagaj smjeÅjen je iznad vrela Bune u Blagaju, 7 kilometara juÅ%no od Mostara, na jugozapadnom vrhu litice blagajskog brda i na nadmorskoj visini od 310 metara. zajedno sa malim utvrÄ'enjem iz rimskog perioda, ili kasne antike (tzv. Mali grad), koje se nalazi na suprotnom, sjeveroistoÄ•nom vrhu, odnosno sa prahistorijskom gradinom smjeÅjenom na jugoistoÄ•nom kraju tog brda, na uzviÅjenju zvanom OrlovaÄ•a, Stari grad Blagaj zatvara areal forme izduÅ%enog trougla i pribliÅ%ne povrÅ%ine od 2 ha koji je prema nekim tumaÄ•enjima (AnÄ'eliÄ‡ 1981,54) joÅji u prahistoriji mogao biti zaokruÅ%en u jednu fortifikacionu tj. naseobinsku cjelinu. Takva tvrdnja prvenstveno se bazira na Ä•injenici da se od tzv. Malog grada, sjeverozapadnom stranom blagajskog brda, u pravcu Starog grada Blagaja pruÅ%a danas tek u ostacima vidljivi bedem koji je povezivao dvije navedene fortifikacije. Isti bedem, ili ostaci nekog drugog odbrambenog sistema nisu vidljivi na istoÄ•noj odnosno juÅ%noj strani brda, izmeÄ'u Blagaja i prahistorijske gradine, a za prepostaviti je da je prirodna konfiguracija tog dijela terena predstavljala sasvim dovoljnu zaÅjtitu te da bedem nije morao biti izgraÄ'en. U prostoru koji omeÄ'uju opisane utvrde vidljivi su ostaci raznih objekata ali o njihovom pravom karakteru se bez arheoloÅjkih iskopavanja ne moÅ%e kazati niÅita pouzdano. Prema AnÄ'eliÄ‡u, dvojno naselje (tzv. Mali grad i Stari grad Blagaj) odrÅ%alo se barem do polovine 10. st., vremena u kojem se u dijelu Konstantina Porfirogeneta De administrando imperio (O upravljanju carstvom), nastalom izmeÄ'u 948. i 952. g., u 33. Poglavlju (O Zahumljanima i zemlji u kojoj sada obitavaju) navodi: â€žZahumljani su nazvani po planini koja se zove Hum, a inaÄ•e na jeziku Slavena Zahumljani znaÄ•i â€žoni iza brdaâ€œ poÅ•to je u ovoj zemlji veliko brdo kome su dva grada Bona i Hum; iza tog brda prolazi rijeka nazvana Bona, Å•to znaÄ•i lijepo.â€œ U struÄ•noj literaturi prisutna su razliÄ•ita miÅjljenja prema kojim je danaÅjnji Stari grad Blagaj identificiran sa Porfirogenetovim gradom Bona (up.: AnÄ'eliÄ‡ 1981, 49 â€“ 51), da je izgraÄ'en u 10. st. Kada njim upravlja rod antipata (prokonzula) i patricija ViÅjeviÄ•a koji su prema Porfirogenetu naseljeni u Zahumlju (RakovÄ‡ 1998, 7), kao i da se njegove danas vidljive najstarije faze gradnje mogu datirati veÄ‡ u drugu polovicu 4. st. (Basler 1983, 30). ÄŒinjenica je, ipak, dosadaÅjnja arheoloÅjka istraÅ%ivanja (1965. i 2009. na starom gradu Blagaju nisu otkrila arheoloÅjki materijal iz perioda prije kasnog srednjeg vijeka odnosno kraja 14.i 15. st., kada se ova utvrda, zajedno sa BiÅjÄ•tem, u brojnim pisanim izvorima direktno spominje kao rezidencijalno mjesto bosanskih vladara odnosno, od 1404. g., kao posjed velikog vojvode Sandalja HraniÄ•a, njegovog sinovca hercega Stjepana VukÄ•iÄ•a KosaÄ•e, kao hercegovog sina Vladislava. U ruke Osmanlija grad prelazi 1465. a posada u njemu boravi sve do 1835. godine. Prema raspoloÅ%ivim podacima Osmanlije su odreÄ'ene popravke / prepravke na Starom gradu Blagaju vrÅjili 1699. i 1827. g., a prema ÄŒelebiji koji u svom putopisu iz 1664. g. spominje Å%eljeznu kapiju, 15 pustih kuÄ•a, dÅ%amiju, dvije cisterne i dva topa, grad je izgledao: kao da je tek iziÅ•ao iz ruku neimara. (ÄŒelebija 1979, 459) Tlocrt sadaÅjnog stanja ovog kulturnog dobra odaje njegovu poligonalnu formu prilagoÄ'enu konfiguraciji terena. UnutraÅjna povrÅ%ina prostora (oko 1700 m²) branjena je bedemima koji na potezu od polovine sjevernog bedema, preko kompleksa ulaza, istoÄ•nog bedema pa do kule br. IV imaju debljinu izmeÄ'u 1,5 i 2 metara. Na ostatku bedemskog plaÅjta, na

njegovom JZ, Z i SZ dijelu, njegova debljina nigdje ne prelazi 1,5 metra. Dijelovi istočnog bedema odnosno zidovi kapi na kule (VII) i predvorja (VIII) sačuvani su u visini od 12 do maksimalnih 14 m dok visina bedema na južnoj i zapadnoj, zavisno od stepena očuvanosti, znatno varira i ima manje vrijednosti. Prirodna konfiguracija terena koja pristup gradu omogućava jedino sa istočne strane uslovila je da istočni bedem, u odbrambenom smislu, bude najvažnijim dijelom utvrde Ojačan kontraforima, sa tri kule, (I, II, III) koje dijelom izlaze iz linije plažata, taj bedem je dodatno bio obezbijeđen i zidom podignutim ispred utvrde tako da je vanjski prostor oblikovan u vrstu improvizovanog Čanca. Krajevi istočnog bedema obezbijeđeni su dodatnim kulama (IX, IV) koje onemogućuju pristup segmentima bedema koji su bili slabije utvrđeni. Suprotnom, zapadnom stranom utvrde dominira sjeverougaona kula (V) do sjevera vrha vode fino isklesane kamene stepenice i odakle se pruža Čirok pogled kako na cijelo Bičićko polje, tako i na pristup gradu iz sjevernog podnožja krešte približno 900 metara duga staza koja namjernika serpentinama dovodi do ulaza u utvrdu. Od brojnih objekata koji su vidljivi u slobodnom prostoru grada posebno se ističu ostaci palače (XV) dimenzija 13,20 x 7,80 i 11,90 x 8 m, ačiji su zidovi debljine oko 1,3 sačuvani do maksimalne visine od 2,10 m, i koja je nadograđena na JZ bedem utvrde, te centralni objekat (II) dimenzija 15 x 15 m u koga je ugrađena cisterna promjera čestimet metara. Za potonji objekat, jednakako kao i za objekat XI, pretpostavljeno je da je podignut u osmanskom periodu, prije ili nakon izgradnje džamije (X) koju je tu zatekao Čelebijski, jednakako kao što se to može tvrditi za još dvije cisterne (XIII i XIV) koje su smještene JI od centralnog objekta i palače. Dijelom očuvana vanjska oplata zidova je izvedena od grubo oklesanog kamena krešnjaka a struktura zidova pokazuje različite tehnike kao i, vrlo vjerovatno, faze zidanja. U prvoj fazi zidanja kamen se slagao u vodoravne slojeve (opis incertum) od oko 20 cm visine da bi nakon toga, možda uslijed nadogradnje dijelom porušene zidne mase, kamen bio polagan inverzno – koso, u tehnici opis spicatum. Prema A. Basleru potonja faza zidanja treba se datirati u 525. i 600. G. (up: Basler 1983, 30). Prema istom autoru, sve ostale, vrlo brojne, prepravke, popravke i nadogradnje koje su vršene od 7. pa sve do 18. ili početka 19. st. Nije moguće hronološki razlikovati jer su, iako različitog kvaliteta izvedbe, dosljedno vršene u istoj tehnici zidanja – opis incertum.

Ciljevi istraživanja

Prva faza istraživanja Cilj prve faze istraživanja bio je da se postavljanjem i iskopavanjem probnih rovova utvrdi postojanje i odnos arheoloških i eventualno kulturnih slojeva na površinama koje prilikom ranijih iskopavanja (1965. g.) nisu arheološki tretirane, te da se uspostavi stratigrafska sekvenca koja bi se mogla usporediti sa rezultatima ranijih iskopavanja. Na osnovu dobijenih rezultata planirano je pristupiti izradi preciznijeg plana budućih arheoloških iskopavanja (ako se procijeni da je potrebno), preciziranju broja neophodnih sezona istraživanja, kao i izradi sveobuhvatnog plana arheološkog, konzervatorskog i restauratorskog tretiranja ovog kulturnog dobra.

Rezultati arheoloških istraživanja

Rov 1

Dimenzije i lokacija

Rov 1 dimenzija 10,0 x 2,0 metara pozicioniran je u slobodni prostor između centralne građevine i istočnog bedema tako da ima približnu orientaciju sjever / jug. Cilj takvog pozicioniranja rova je da se utvrdi eventualno prisustvo arheoloških slojeva i stratigrafska sekvenca na ispitivanom prostoru. Među pokretnim arheološkim materijalom otkrivenim u ovom horizontu kao karakteristični se izdvajaju fragmenti kuhinjske keramike, metalnih predmeta i manjeg ostatka jedne profilirane ploče ali posebno ulomci najmanje dvije posude rađene u tehnici majolike od kojih se prva, zbog njenog plavo-smeđeg kolorita i plavih tački rađenih u debelom, na dodir blago izbočenom namazu, može svrstati u tzv. zaffera in relieve grupu majolike čija je produkcija u Toskani, Umbriji, Laciju i Romanji trajala između 1420. i 1480. godine.

Rov 2

Dimenzije i lokacija

Rov dimenzija 10,0 x 2,0 metra postavljen je okomito na jugoistočni bedem tako da ima orientaciju JI / SZ u unutrašnjem slobodnom prostoru utvrde. Svrha ovog rova je da se njime ispita temeljna zona jugoistočnog bedema, karakteristične stratigrafske jedinice, odnosno da se procijeni dubina naslaga zemlje na tom dijelu lokaliteta. Iako fragmenti grubih kuhinjskih keramičkih posuda ne pružaju pouzdan oslonac za precizno datiranje mora se primijetiti da u osnovnim crtama taj materijal odgovara slijedom materijalu nađenom na drugim bosanskim srednjovjekovnim gradovima kao što su npr. Bobovac ili Visoko.

Rov 3

Dimenzije i lokacija

Rov 3 ima dva kraka koja čine oblik slova L. Krak uz sjeverni bedem dug je 10,0 m, i orijentiran u pravcu istok – zapad, dok je u pravcu sjever – jug orijentirani krak postavljen okomito na sjeverni bedem i ima dužinu od 4,90 metara. Svrha ovog rova je da se njime ispita temeljna zona sjevernog bedema, temeljna zona kule br. V, karakteristične stratigrafske jedinice, odnosno dubina naslaga zemlje na tom dijelu lokaliteta. Treba istaknuti brojne nalaze ulomaka bojenog stakla sa horizontalnim nitima koje se vrlo često nalazi na lokalitetima datiranim u 14. i 15. stoljeću. Takvo datiranje može se odnositi na čeljezne vrhove strijela za samostrel (veretona) ali i brojne ulomke kuhinjskih keramičkih posuda, što je redovan arheološki inventar i na ostalim utvrđenim gradovima iz perioda kasnog srednjeg vijeka.

Zaključak

Opštiti zaključci

Iskopavanjima u rovovima br. 1, 2 i 3 dokumentiran je niz aktivnosti koji se na tretiranom terenu odvijao u različitim vremenskim periodima. Istraživanjem je jasno identificiran srednjovjekovni horizont. Pokretni arheološki materijal iz navedenih slojeva sugerira da se na istim aktivnost odvijala u periodu prve polovine 15. st. tj. do 1465. g. i uspostavljanja osmanske vlasti na lokalitetu. Pokretni arheološki materijal iz srednjovjekovnog horizonta može se karakterizirati kao uobičajen za utvrđene gradove kasnog srednjeg vijeka, prije svega one koji su, poput Bobovca ili Visokog npr., imali rezidencijalni karakter. Uz proekte lokalnih radionica (kuhinjska keramika, razni kovački proizvodi i sl.) posebnu važnost imaju primjeri luksuznog stonog posušja (staklo i majolika) koji zasigurno predstavljaju import iz poznatih centara srednje i sjeverne Italije. Ovim nalazima dodatno je naglašena povezanost bosanskih velikodostojnika sa suvremenim kulturnim tokovima evropskog srednjovjekovlja. Iako su iskopavanjima tretirane relativne skromne površine dobiveni rezultati nedvosmisleno pokazuju da se najintenzivnija aktivnost na utvrdi odvijala u periodu od 15. do 17. stoljeća.